

**YRITYS MUUTTUA IHMISEKSI TAI AIKUISEKSI: MUO-
DONMUUTOS LEENA KROHNIN TEOKSESSA *IHMISEN*
*VAATTEISSA***

Anni Kuitunen
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuus
Musiikin, taiteen ja kulttuu-
rintutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä Anni Kuitunen	
Työn nimi Yritys muuttua ihmiseksi tai aikuiseksi: muodonmuutos Leena Krohnin teoksessa <i>Ihmisen vaatteissa</i>	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidatutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 21
Tiivistelmä <p>Tutkielmassani tarkastelen muodonmuutosta kirjallisena keinona Leena Krohnin teoksessa <i>Ihmisen vaatteissa</i> (1976). Se on pieni filosofinen satufantasia, joka kertoo kouluikäisen Emilin ja ihmiseksi haluavan Pelikaanin ystävydestä. Vaikka ympäristöön liittyvät kysymykset ovat osin muuttuneet 1970-luvulta, on teos yhä ympäristönsuojelun näkökulmasta ajankohtainen. Aikaisemmassa tutkimuksessa Pelikaania on luonnehdittu lastenkirjallisuuden antropomorfiseksi eläinhahmoksi, ja vaikka sitä voi pitää inhimillistä kulttuuria kritisoivana allegoriana, omassa tulkinnassani keskeisiä ovat hahmon läpikäymät muodonmuutokset. Luennassani nousevat esiin myös muodonmuutokseen liittyvät ekokriisin, identiteetin ja toiseuden käsitteet.</p> <p>Teoreettisesti tutkielma pohjautuu pääasiassa ekokriittiseen ja posthumanistiseen kirjallisuuden tutkimukseen, mutta hyödynnän niiden lisäksi myös tutkimusta muilta humanistisilta aloilta. Viittaan esimerkiksi Stuart Hallin ajatuksiin identiteetistä, sivuan Jacques Derridan eläinfilosofiaa suhteessa toislaajuuteen ja mainitsen Pierre Bourdieun käsitteet sosiaalisesta ja kulttuurisesta pääomasta luokkaan liittyvän toiseuden yhteydessä. Keskeisimmät tulokseni ovat, että ekokriisi näyttäytyy teoksessa syynä, jonka vuoksi Pelikaani oireilee ja muuttaa muotoaan, ja toisaalta teoksessa käsitellään muodonmuutoksen keinoin myös lapsen kehittyvää identiteettiä. Yhteistä hahmoille on paitsi nopeasti muuttuva identiteetti myös toiseuden kokemus modernissa kaupunkiympäristössä. Ihmiskulttuuriin ja sosiaaliin normeihin sopeutumaton Pelikaani kohtaa vieroksuntaa, ja Emilin elämänpiiri rajoittuu pitkälti kotipihaan perheen köyhyyden ja hänen ikänsä vuoksi.</p> <p>Muodonmuutoksella voidaan paitsi kuvata myös purkaa toiseutta, jota vasten identiteetti rakentuu. Länsimaisessa ajattelussa esimerkiksi sellaiset vastakkainasettelut kuin ihminen-eläin ja aikuinen-lapsi ovat olleet pitkään normatiivisia käsityksiä, joita vasten inhimillistä identiteettiä on kulttuurissa tuotettu. Pelikaani on kirjassa eräänlainen välimuoto, joka ei asetu tunnettuihin kategorioihin, vaan aiheuttaa lukijassa hämmennystä. Se purkaa mielen ja kehon, ihmisen ja eläimen sekä symbolisen ja kirjaimellisen välisiä jännitteitä.</p>	
Asiasanat Muodonmuutos, ekokriisi, identiteetti, toiseus, ekokritiikki, posthumanismi, Leena Krohn	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	3
2	AINEISTO JA AIEMPI TUTKIMUS.....	5
	2.1 <i>Ihmisen vaatteissa</i> -romaani.....	5
	2.2 Aiempi tutkimus	6
3	TEORIA JA METODIT	7
	3.1 Ekokritiikki ja posthumanismi	7
	3.2 Muodonmuutos.....	8
	3.3 Identiteetti	10
4	HAHMOJEN ANALYYSI.....	11
	4.1 Pelikaanin muodonmuutos	12
	4.2 Emilin identiteetti.....	14
	4.3 Lapsen ja eläimen toiseus.....	15
5	PÄÄTÄNTÖ.....	18
	LÄHTEET	20

1 JOHDANTO

Tutkimuksessani tarkastelen muodonmuutosta Leena Krohnin teoksessa *Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungilta* (1976, tästä eteenpäin *IV*). Se on pieni filosofinen satufantasia, joka kertoo kahdesta muukalaisesta uudessa kaupungissa: Pelikaanista, joka haluaa muuttua ihmiseksi ja alakouluikäisestä Emilistä. Useimmille Pelikaanin ihmisasu menee täydestä, ja he näkevät tämän herra Hyyryläisenä, jolla on vain hieman kummallinen ja ryhditön ulkomuoto. Emil kuitenkin näkee alusta asti linnun ihmisen vaatteissa. Kertomuksessa poika ja Pelikaani ystävästyt, mutta kun linnun laji lopulta paljastuu, se otetaan kiinni, riisutaan ja suljetaan eläintarhan häkkiin. Emil ei jää toimettomaksi, vaan päättää lähteä auttamaan ystäväänsä. Vaikka ympäristönsuojelun keskeiset teemat ovat osin muuttuneet 1970-luvulta, teos on luonto- ja eläinaiheidensa vuoksi yhä ajankohtainen (Lyytikäinen 2011, 221–222). Sen pohjalta on myös tehty Liisa Helmisen tuottama ja ohjaama elokuva *Pelikaanimies* (2004).¹

Ihmisen vaatteissa on ympäristötietoinen teos, jossa pohditaan kriittisesti inhimillistä kulttuuria ja sen suhdetta eläimiin ja luontoon. Ihmisen katsotaan olevan ekokriisin aiheuttaja, eikä häntä tarkastella erillään luonnosta vaan osana sitä. Tämän vuoksi lähestyn teosta ekokriittisen ja posthumanistisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Kohdeteoksesta on kirjoitettu yksi ekokritiikkiä ja lastenkirjallisuuden tutkimusta yhdistelevä artikkeli, jossa käsitellään teoksen esiin nostamia ihmiskulttuurin epäkohtia sekä eläinten asemaa eettiseltä kannalta (Lyytikäinen 2011). Siinä ei kuitenkaan tutkita muodonmuutosta, ja antropomorfisuuttakin vain sivutaan.

Rajaan näkökulman muodonmuutoksen tarkasteluun, koska siinä teoksen sanoma nähdäkseni kiteytyy. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka muodonmuutos on yhteydessä materiaalisen maailman tapahtumiin eli ekokriisiin. Tarkastelen muodonmuutosta myös lapsen identiteetin kehityksen kannalta ja tutkin, miten se purkaa aikuisen, lapsen ja eläimen välille rakennettua toiseutta ja valtasuhteita.

---

¹ Ks. esim. Teos 2023. <https://www.teos.fi/Ihmisen+vaatteissa>

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Miten Pelikaanin muodonmuutos kuvastaa ekokriisiä?
- 2) Miten muodonmuutos kuvastaa Emilin identiteetin kehitystä?
- 3) Kuinka muodonmuutos purkaa eläimiin ja lapsiin liitettyä toiseutta?

Keskeisin käsitteeni muodonmuutos on vanha, jo antiikista tuttu kirjallinen keino, mutta se on saanut modernissa ja postmodernissa kirjallisuudessa uusia merkityksiä. Ennen muodonmuutos ei haastanut lukijan maailmankuvaa, vaan selitys löytyi vallitsevasta filosofisesta ja myyttisestä taustasta. (Kuusisto 1991, 59.) Moderni tai postmoderni muodonmuutos puolestaan aiheuttaa usein hämmennystä, sillä tulkinnan mahdollisuudet ovat moninaisia, ja ne vaihtelevat kirjaimellisen ja kuvaannollisen välillä (Mikkonen 1997, 61).

Antiikissa muodonmuutos on usein seuraus kriisistä tai olosuhteista, jotka kasvavat yksilön kannalta kestäättömiksi. Modernissa ja erityisesti postmodernissa kirjallisuudessa se on puolestaan liitetty keskusteluun identiteettien pysyvyydestä ja muuttuvuudesta. (Lyytikäinen 2013, 119, 121.) Osittain muotoaan muuttavat hahmot eli metamorfit on pysyvyyden ihanteen vuoksi nähty toisaalta arveluttavina ja minuutensa menettäneinä, toisaalta myös uudistumis- ja luomiskykyisinä yksilöinä, jotka yrittävät saada kiinni muuttuvasta todellisuudesta ympärillään (Lyytikäinen 2013, 130). Tutkimuksessani Pelikaani näyttäytyy tällaisena hahmona.

2 AINEISTO JA AIEMPI TUTKIMUS

2.1 *Ihmisen vaatteissa* -romaani

Ihmisen vaatteissa on Leena Krohnin lapsille suunnattu ympäristötietoinen teos. Sitä ennen hän on ottanut kantaa ympäristöongelmiin lastenkirjallisuudessa siskonsa kuvataiteilija Inari Krohnin kanssa teoksessa *Vihreä vallankumous* (1970). Hän käsittelee luontoon liittyviä kysymyksiä laajasti myös muussa tuotannossaan. *Vihreä vallankumous* on suomalaisen ympäristökirjallisuuden klassikko, ja sen ilmestymisen jälkeen lastenkirjallisuuteen syntyi uusi lapsihahmo, joka toimi aktiivisesti luonnon puolesta (Laakso ym. 2011, 23). *Ihmisen vaatteissa* on kuitenkin melko erilainen teos kuin *Vihreä vallankumous*, sillä siinä katse on yksilön kasvussa eikä kollektiivisessa ympäristöaktiivisissa, vaikka ympäristötuho nostetaan esille ja ihmispäähenkilö Emil lopussa päättää toimia aktiivisesti pelastaakseen Pelikaanin eläintarhasta.

Rakenteeltaan teos on jaettu kolmeen päälukuun Katukiviä, Lasia ja timanttia sekä Rantahiekkaa. Aloitus- ja lopetusluvut viittaavat Pariisiin opiskelijamielenosoituksissa vuonna 1968 anonyymisti kirjoitettuun lauseeseen ”Katukivien alla on rantahiekkaa”. Krohn (2010, 48) itse liittää lauseeseen monia merkityksiä ja ymmärtää sen muun muassa niin, että kaikki sivilisaatio rakentuu lopulta luonnon pohjalle ja on osa sitä (Lyytikäinen 2011, 220). Alun muodonmuutoksen ja lopun vastamuodonmuutoksen vuoksi lause soveltuu hyvin kertomuksen jäsentäjäksi.

Fokalisoijana teoksessa on Emil, mutta myös Pelikaani on paljon äänessä dialogeissa ja lyhyissä sisäkertomuksissa. Muodonmuutos on jo alkanut, kun päähenkilöt tutustuvat ensimmäisessä luvussa. Teoksen toisessa osiossa Pelikaani kertoo tarinansa, ja ystävykset tutustuvat yhdessä ihmisten maailmaan. Luku päättyy linnun vangitsemiseen. Viimeinen luku on lyhyt, se kertoo Pelikaanin vapauttamisesta, vastamuodonmuutoksesta ja jäähyväisistä.

Lajiltaan teos on moninainen, ja Lyytikäisen (2013, 7) mukaan tämä on Krohnin tuotannolle tyypillistä. *Ihmisen vaatteissa* on lastenkirja, mutta teosta voisi luonnehtia myös filosofiseksi saduksi kaikenikäisille. Lisäksi siinä voi havaita paitsi satufantasian, myös satiirin lajityypillisiä piirteitä, joilla on mahdollista kritisoida vallitsevaa yhteiskunnallista tai sosiaalista järjestystä ja nähdä se toisin. Samalla se nojaa eläinhahmon ja Emilin kehityskertomuksen kautta lastenkirjallisuuden traditioihin. (Lyytikäinen 2011, 220-221, 225.) Olennaista teoksen historiallista kontekstia ovat 60-luvulle sijoittuvat ympäristöherätys ja maaltamuutto. Teoksen julkaisuaikaan eli 70-luvulla suurin osa suomalaisista asui jo kaupungeissa.

2.2 Aiempi tutkimus

Pirjo Lyytikäinen (2011) on kirjoittanut *Ihmisen vaatteissa* -romaanista artikkelin ”Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*”. Siinä keskeisiä huomioita ovat teoksen ympäristösanoma, lapsiin ja eläimiin liittyvä eettinen pohdinta sekä ihmiskulttuurin kriittinen tarkastelu allegorisen Pelikaanin kautta. Artikkelin on kirjoitettu ekokriittisestä näkökulmasta, mutta se ei tutki Pelikaani-hahmoa muodonmuutoksen näkökulmasta, jota oma tutkielmani pääasiassa käsittelee.

Lyytikäinen (2011, 223) on tutkinut Leena Krohnin tuotantoa laajemminkin ja toteaa, että Krohn on ottanut tiettyihin asioihin, kuten rousseaulaiseen ajatteluun luonnosta vapauden piirinä, enemmän etäisyyttä myöhemmässä tuotannossaan. *Ihmisen vaatteissa* esiintyy satiirisia piirteitä, mutta ne ovat melko lieviä verrattuna kirjailijan myöhempään tuotantoon (ks. esim. Lyytikäinen 2013, 12). Myös ympäristökuvausta voidaan lapsille suunnatussa kohdeteoksessa pitää vähemmän synkkänä kuin kirjailijan muussa tuotannossa (Lyytikäinen 2011, 221). Lyytikäisen (2011, 220) mukaan *Ihmisen vaatteissa* täyttää Buellin (1995, 7–8) ympäristötekstin kriteerit. Buellin määritelmän mukaan ympäristöteksti muun muassa kuvaa realistista luontoa, sitoo yhteen luonnon ja ihmisen yhteisen historian, pohtii ihmistä osana luontoa ja kartoittaa tämän vastuuta sen tilasta. Tästä syystä teosta on mielekästä lähestyä ekokritiikin ja posthumanismin näkökulmasta.

Teoksesta on tehty myös opinnäytteitä (Aaltio 2011; Eronen 2019; Yli-Tepsa 2010), mutta ne eivät näkökulmaltaan keskity samalla tavalla toiseuteen ja muodonmuutokseen, kuin oma tutkimukseni. Näistä Henni Eronen (2019) pro gradu on sähköisesti saatavilla Turun yliopiston opinnäytehausta.

3 TEORIA JA METODIT

3.1 Ekokritiikki ja posthumanismi

Menetelmäni on aineiston kriittinen lähiluku, ja luen kohdeteosta ekokriittisen ja posthumanistisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Ekokritiikki on suuntaus, jonka keskiössä on huoli ihmisen aiheuttamasta ekokriisistä, ja se tutkii paitsi kielellisesti luotuja merkityksiä luonnosta myös kirjallisuuden yhteyttä materiaaliseen todellisuuteen. Laajimmillaan ekokritiikin voi ymmärtää inhimillisten ja ei-inhimillisten suhteiden tutkimukseksi. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 14–15.) Myös posthumanismi haastaa vallitsevia käsityksiä ei-inhimillisestä sekä luonnon ja kulttuurin välisestä suhteesta, mutta se on teoriapainotteisempi ja kunnianhimoisempi purkamaan vallitsevaa ihmis- ja kielikeskeistä ajattelua. Jotta ekokritiikin tehtävä voisi toteutua, tulisi ihmisyyys ja ihmisen paikka posthumanismin mukaan uudelleenarvioida perusteellisesti. (Lummaa & Rojola 2014, 21–22.) Posthumanismi pyrkiikin purkamaan ihmisen ainutlaatuisuutta. Vaikka jo Darwin aloitti posthumanistisen käänteen argumentoimalla, että ihminen on yksi laji toisten joukossa, ihmisyyys on yhä eläimyyden lisäksi jotain muuta. (Teittinen 2014, 156.)

Muodonmuutos on kiinnostava tema ekokritiikin ja etenkin posthumanismin kannalta, sillä siinä pohditaan kriittisesti ihmiskeskeistä olemisen tapaa, kuten ajattelun kielellisyyttä sekä suhdetta toisiin lajeihin. Kohdeteoksessa muodonmuutos kuvastaa kirjallisena keinona ainakin kahdenlaista muutosprosessia: toisaalta Emilin identiteetin kehittymistä ja toisaalta reagoimista ympäristökriisiin. Nämä kaksi muodonmuutoksen ulottuvuutta liittyvät yhteen ja luovat uudenlaista, itsensä paremmin tiedostavaa ihmisenä olemisen tapaa. Muodonmuutos antaa mahdollisuuksia kartoittaa myös toisenlaisia kehollisia olemisen tapoja, mutta tämä jää kohdeteoksessa pienemmälle huomiolle.

Vaikka inhimillisten piirteiden liittäminen eläimiin on herättänyt kriittisiäkin huomioita ihmiskeskeisyydestään, se on silti myös tehokas kirjallinen keino herätellä ihmisiä eläinten kärsimyksen ja niiden kykyyn tuntea (Laakso 2011, 244). Koska ei-inhimillisellä ei ole kieltä, se on suljettu inhimillisen kommunikaation ulkopuolelle, ja viestintä on rajautunut vain yhden lajin väliseksi (Lummaa 2014, 268–269). Vaikka luonto reagoi ihmisen toimintaan omalla tavallaan, eikä sitä siksi voi pitää mykkänä, ovat kysymykset tunteiden projisoimisesta eettisesti keskeisiä. Ne vaikuttavat siihen, miten eläimet ymmärretään ja miten niitä kohdellaan. (Lummaa 2008, 59.) Lastenkirjallisuus tarjoaa luontevan tavan irtautua ihmisenäkökulmasta, sillä eläinhahmot ovat tärkeä osa sen traditiota (Laakso ym., 2011, 24).

Keskeisiä käsitteitäni ovat muodonmuutos, ekokriisi, identiteetti ja toiseus. Nähdäkseni ne ovat sovellettavissa sekä ekokriittiseen että posthumanistiseen näkökulmaan. Ekokriisillä tarkoitetaan niitä lukuisia ihmisen aiheuttamia ympäristöongelmia, jotka vaarantavat paitsi ihmisen myös toisten lajien olemassaolon. Näitä ovat viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana olleet esimerkiksi ilmastonmuutos, vesien saastuminen, metsähakkuut, väestönkasvu ja haposateet. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 10.) Koska kapean hyötyajattelun voidaan nähdä uhkaavan paitsi luontoa myös sitä, mikä mielletään inhimilliseksi kulttuuriksi (Lyytikäinen 2011, 220–221), ovat kysymykset toiseudesta ja identiteetistä keskeisiä myös inhimillisestä näkökulmasta. Esimerkiksi kieli voidaan nähdä osana sosiologista todellisuutta, ei sen pelkkänä heijastuksena, sillä yksilöt tulkitsevat todellisuutta suhteessa sosiaaliseen ryhmäänsä. (M. Lahtinen 2011, 164.)

3.2 Muodonmuutos

Vaikka muutosta tapahtuu aina ja kaikkialla, muodonmuutos kirjallisena keinona keskittyy kuvaamaan erityisesti tapauksia, joissa muutos on suurta ja yllättävää. (Lyytikäinen, 2013, 118). Se tunnettiin jo antiikissa, jossa useilla jumalilla oli yliluonnollisia kykyjä muuttaa ihmisiä esimerkiksi säälistä tai rangaistuksena. Roomalaisen runoilijan Ovidiuksen tuotannossa muodonmuutos kuvastaa usein tilannetta, jossa yksilö kohtaa kriisin, joka ylittää sietokyvyn rajat. Tämän seurauksena hahmo muuttaa muotoaan joksikin muuksi, mutta säilyttää silti usein aikaisemman tietoisuutensa. Yleisesti muodonmuutoksen voi ajatella jäljittelevän ajatuksia kärsimyksestä ja siitä vapautumisesta. (Lyytikäinen 2013, 120.) Kuitenkin muodonmuutoksen syitä modernissa kirjallisuudessa on useita, eikä niistä siksi voi antaa tyhjentäviä selityksiä. Näin ollen jokaisen muodonmuutoksen merkitys ja selitys syntyy modernissa kirjallisuudessa tapauskohtaisesti (Kuusisto 1991, 39). Kohdeteoksessa muodonmuutos saa niin ekokriisistä johtuvan kuin tulkinnallisemmankin identiteettiin liittyvän merkityksen.

Muodonmuutoksen merkitysten syvenemisellä on yhteys henkilöhahmojen kehitykseen yleensä. Karkeasti luokiteltuna monet antiikin hahmot ovat litteitä, realismin mahdollisimman pyöreitä ja modernissa henkilökerronnassa korostuu hahmojen sisäinen ristiriitaisuus sekä mahdottomuus tuntea henkilöahmo kokonaisuudessaan. (Mäkikalli & Steinby 2013.) Nykykirjallisuudessa muodonmuutos voikin olla tehokas keino kuvata yhtenäiskulttuurin murtumisen jälkeistä yksilöllistä tunnetta yhä jakamattomammasta kokemusmaailmasta. Se voi kuvastaa esimerkiksi estyneisyyden ja yksityisyyden tunteita, ja sillä on yhteys metamorfin kommunikaatiokykyyn. (Kuusisto 1991, 48). Kafkan *Muodonmuutos* (1915) on kenties tunnetuin tällainen kertomus, joka heijastaa oman aikansa ihmiskäsitystä.

Muodonmuutoksen peruskysymys on, onko muuttunut vielä sama ja missä määrin (Lyytikäinen 2013, 130). Usein subjektin rajat sekoittautuvat, jolloin herää kysymys, voiko yhdessä henkilössä olla samanaikaisesti monta subjekta. Myös muodonmuutoksen aste vaihtelee. Ne voivat ilmetä toivottuina ja ei-toivottuina, täydellisinä tai osittaisina. (Kuusisto 1991, 49–50.) Muodonmuutos onkin usein vain väliaikainen, kuolemaa tuonnetuksi lykkäävä ratkaisu muodonmuuttajan kriisiin (Kuusisto 1991, 90). Erityisesti kokonaista muodonmuutosta, jossa edes aiempi tietoisuus ei säily, voi pitää kuoleman metaforana (Kuusisto 1991, 69).

Muodonmuutoksella on myös muita läheisiä ilmiöitä. Kohdeteoksen kannalta näistä tärkein on antropomorfismi. Sillä tarkoitetaan ihmisen taipumusta projisoida omia ajatuksiaan ja tunteitaan ei-inhimilliseen. Ekokritiikin näkökulmasta sitä voidaan pitää ihmiskeskeisenä tapana käsitellä luontoa, mutta toisaalta sillä voidaan myös kuvata sitä, mikä on ihmisessä ja eläimessä samaa (Laakso 2011, 243). Antiikin faabeleissa ja lastenkirjallisuudessa eläinhahmot muodostavat suoran analogian tai allegorian inhimilliseen maailmaan, esimerkiksi *Ihmisen vaatteissa* asunnottoman ja vasta kieltä oppivan Pelikaanin voi teoksen alkupuolella tulkita viittaavan paperitto-miin maahanmuuttajiin (Lyytikäinen 2011, 223).

Kielikuvat, kuten allegoria ja metafora eroavat muodonmuutoksesta siten, että siinä missä kielikuvassa yhdistyvät toisiinsa liitetyt kategoriat, muodonmuutos yhdistää kaksi ruumista. Tästä syntyy metaforisesta tulkinnasta poiketen luonnon vai-kutelma, ajatus eräänlaisesta hirviöstä. (Kuusisto 1991, 82). Hirviömäisyys puolestaan syntyy erosta ihmisyyteen, jolloin se kuvastaa hyvin toiseutta (Kuusisto 1991, 85). Toi-seuden näkökulmasta keskeistä on se, ymmärretäänkö metamorfi yhä subjektina, vai menettääkö se muodonmuutoksessa toimijuutensa, ja tällä on kiinteä yhteys muodonmuutoksen asteeseen. (Kuusisto 1991, 87).

3.3 Identiteetti

Viime aikoina identiteettiä on tutkittu kirjallisuudessa paljon. Se määritellään etenkin varhaisemmassa tutkimuksessa yksilön tai ryhmän olemusta määrittelevien ominaisuuksien kokonaisuudeksi, ja siihen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi luokka, ikä, sukupuoli, ja kansallisuus. (Tieteen termipankki 2023a.) Posthumanismin myötä näiden joukkoon voisi lisätä myös lajiin, vaikka Jacques Derridan (2019, 44) mukaan pyrkimys muodostaa identiteetti onkin ihmiselle lajityypillinen ominaisuus. Ihmistä voidaan pitää autobiografisena eläimenä, joka tahtoo muodostaa yhtenäisen tarinan paitsi itsestään myös koko ihmiskunnasta. Tätä tarvetta voidaan pitää yhtenä syynä ihmiskeskeisyyden (Derrida 2019, 52) ja siten esimerkiksi antropomorfismin taustalla.

Identiteettien määrittelyssä on siirrytty aikaisemmasta essentialistisesta ja pysyvistä identiteetistä käsitykseen (Hall 1999, 250), jossa identiteetit nähdään vaihtuvina, tilanteisina ja jatkuvien muutosprosessin alaisina (Lyytikäinen 2013, 119–120). Identiteetin voi ymmärtää pikemminkin joksikin tulemisena hyödyntäen erilaisia resursseja, kuten kieltä, historiaa ja kulttuuria. Koska identiteetit syntyvät kertomuksista, ne sijaitsevat aina osittain fantasian alueella (Hall 1999, 250-251).

Keskeinen näkökulma on myös se, että identiteetti määrittyy aina suhteessa toiseen (Hall 1999, 251). Ekokriittisen ja posthumanistisen kirjallisuuden kannalta voidaan mainita toislaajisuus ja lajisorron käsite (ks. esim. Laakso 2011, 238). Minuutta ja meitä hahmotetaan aina suhteessa toiseen ja toisiin, kuten eläimeen ja lapseen. Derrida ja muut jälkistrukturalistit kritisoivat länsimaalaisen ajattelun binäärisiä vastakkainasetteluita kuten ihminen-eläin, kulttuuri-luonto ja lapsi-aikuinen, joista ensimmäinen arvotetaan toista alemmaksi. (ks. Laakso ym. 2011, 12.) Seikkoja, joiden perusteella toiseutetaan, voivat olla lajin lisäksi muutkin identiteetin osa-alueet, esimerkiksi luokka, etnisuus, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen tai ikä.

Hall myös toteaa Derridaan (1981) pohjaten, että identiteetti on rajalla ajattelemista, sillä kyseessä on käsite, ”jota ei voi ajatella vanhaan tapaan, mutta jota ilman tiettyjä kysymyksiä ei voi ajatella lainkaan”. Vaikka identiteetin käsite on muuttumassa, liittyy se yhä kiinteästi esimerkiksi poliittisiin ja toimijuutta koskeviin kysymyksiin. (Hall 1999, 246.)

Yllä mainitun perusteella kirjallinen muodonmuutos sopii hyvin yhteen identiteettiaiheen kanssa. Se kuvaa metamorfin jopa korostuneen muuttuvaisena, ympäristöön reagoivana ja alati ristiriitaisena hahmona. Se myös asettuu fantasian alueelle niin kuin modernit identiteetitkin, ja on usein keino kuvata muodonmuuttajan kokemaa toiseutta ja toimijuutta.

4 HAHMOJEN ANALYYSI

Ihmisen vaatteissa Pelikaanin hahmossa esiintyy niin antropomorfsuutta kuin muodonmuutosta, ja niiden välinen suhde on jännitteinen. Myös muodonmuutos itsessään on monitulkintainen. Vaikka se on enemmän kielellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen, myös kehollisuus nousee paikoin esiin. Lisäksi teos päättyy Pelikaanin täydelliseen vastamuodonmuutokseen, jossa se lopullisesti menettää kartuttamansa inhimillisen tietoisuuden. Itse teoksessakin Emil ja Elsa jäävät pohtimaan, mikä Pelikaani oikeastaan on:

-Jos sekin on valepuku?

-Mitä tarkoitat? [--]

-Niin kuin ihmisen vaatteet olivat sille valepuku, jos tämäkin on samalla lailla? Toinen, alempi valepuku? Jos höyhenien ja nokan alla onkin jotain muuta?

He tuijottivat toisiaan laajennein silmäterin. Sitten Emil nauroi.

-Tuo on älytöntä. Kyllä se on ihan aito pelikaani. Ja mitä sen alla sitten voisi olla? [--]

-No vaikka jonkinlainen... hirviö.

-Kaikkea sinäkin kuvittelet.

-Tai ei hirviö ollenkaan. Jos siellä onkin - ihminen? [--]

- Sano mitä sanot, mutta minusta tässä on jotain - sopimatonta. Suorastaan luonnotonta. (IV, 109.)

Teoksen maailmassa kapea hyöty- ja välineajattelu uhkaa paitsi ei-inhimillistä, myös inhimillistä elämää (Lyytikäinen 2011, 220–221). Teollisuus saastuttaa luontoa, ihmiset ovat kuormittuneita eikä heillä ole aikaa toisilleen, ja eläminen kaupungissa on kallista. Tulkitsen, että Pelikaanin hahmo ja muodonmuutos kertoo eläimyydestä ja ihmisten maailmasta lastenkirjallisuudelle tyypillisen antropomorfsuuden kautta.

Myös toiseus nousee keskeiseksi teemaksi, jota metamorfi osaltaan purkaa. Luokka on merkittävä osa toiseuden kokemuksesta, eikä se rajoitu vain taloudelliseen pääomaan, sillä elämä on paitsi aineellisesti myös kulttuurisesti ja sosiaalisesti köyhää. varsinkin Emilin kaupunkitila rajoittuu lähinnä kerrostalon kotipihaan. Emil ei harasta, eikä hänellä ole ystäviä Pelikaania ja kertomuksen loppupuolella naapurintyttöä Elsa lukuun ottamatta.

Pelikaanille tärkein kulttuurinen pääoma on ihmiskieli ja lukutaito. Emil opettaa sen lukemaan, ja lintu alkaa omaksua kulttuuria ennätysmäistä tahtia. Pelikaani kulluttaa paljon musiikkia, oopperaa, mediaa, kaunokirjallisuutta ja tieteellistä tutkimusta. Kaupallisille messuille se ei kuitenkaan lämpene, vaan sanoo, etteivät messut sovi sen ruumiille, minkä voi lukea kulutuskulttuurin kritiikiksi. Ihmisen aiheuttamat ympäristöuhot ovat nimittäin muodonmuutosta edeltäneen kärsimyksen taustalla. Posthumanistisen luennan osalta Pelikaanin innostus inhimillistä kulttuuria kohtaan on jonkinlainen särö kulttuurin ja luonnon välisen vastakkainasettelun purkamiseen:

Onhan siellä kyllä jos jonkinlaista viheltäjää ja laulunurittelijaa, lokit kirkuvat ja sorsat narsivat. Tuuli puhaltaa siellä kaikkien yli että humina käy ja vesi kurnuttaa ja lorisee kalli-onkolossa. Olen kuullut puhuttavan ”luonnon suuresta sinfoniasta”, mutta ei se ole mikään sinfonia, koska sillä ei ole alkua, ei loppua eikä suuntaa, se vain on, aina ja ikuisesti. Ja minä ole oppinut rakastamaan rajallisuutta ja päämääriä, tarkoitusta ja teemaa, sitä mikä on tehty, ajateltu ja rakennettu. (IV, 62–63.)

Myös päähenkilöiden välinen ystävyys asetetaan kyseenalaiseksi, mikä liittyy toiseuden kysymyksiin. Emil kohtaa arvostelua useaan otteeseen ”Kaikenlaisten tyyppien kanssa sinäkin liikut” (IV, 97), ”Aina sinäkin sen perässä roikuit, kyllä täällä pantiin merkille. Tiesiköhän äitisikään mitään siitä tuttavuudesta?” (IV, 133) ja ”Seurustelisit vaan sinäkin enemmän oikeiden ihmisten kanssa” (IV, 134). Emil tiedostaa sosiaaliset normit osin itsekin, hän esimerkiksi häpeää ystävyyttä, kun Elsa alkaa kysellä Pelikaanista.

4.1 Pelikaanin muodonmuutos

Pelikaanin muodonmuutoksen syy on ekokriisi. Saastutetun elinympäristön kuvausta on paljon, ja se saa teoksessa paikoin jopa kärjistyneitä sävyjä (Lyytikäinen 2011, 222). Pelikaani muun muassa kuvailee kaupungin jokea avoviemäriksi ja kertoo, että sen laji on joutunut kotiseudulla ahtaalle, minkä vuoksi se on päättänyt tulla ihmiseksi:

– Mutta aikaa myöten ihminen kävi yhä tunkeilevammaksi. Se ei tyytynyt enää vain metsästämään meitä, vaan se rakensi kotirannoillemme tehtaansa ja voimalansa. Niiden lika- ja lauhdevedet karkottivat kalat yhä kauemmaksi niin että me jouduimme kärsimään nälkää ja monenlaista epämukavuutta. Me muutimme kerran toisensa jälkeen ja lopulta päädyimme näin pohjoiseen. [–] Ajattelin: koska en voi olla rauhassa eläin, ollaan sitten ihmisiä. (IV, 27.)

Muodonmuutoksen aiheuttama pakollinen ja äkillinen tarve sopeutua uuteen ympäristöön kuvaa nähdäkseni Pelikaanin aiempia kokemuksia luonnossa. Se on joutunut muuttamaan lajitovereidensa kanssa lukuisia kertoja, koska ihmiset ovat ilmestyneet sen luontaiseen ympäristöön ja monet asiat kuten valo- ja melusaaste sotkevat sen vaistoja ja hankaloittavat elämää. Linnun yritystä muuttua ihmiseksi voidaankin pitää "fantastisena yrityksenä pärjätä ihmisen hallitsemassa maailmassa" (Lyytikäinen 2011, 223). Pelikaanin keho ei kuitenkaan täysin muutu ihmisen kehoksi, vaikka se käyttää vaatteita, opettelee kielen ja käyttäytyy ulkoisesti kuin ihminen. Tämän vuoksi muodonmuutoksen voi tulkita kohdistuvan ihmisyyden sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneeseen puoleen. Muodonmuutos kuitenkin herättää lukijassa hämmennystä, sillä romaanissa Pelikaani näyttäytyy miltei kaikille muille paitsi Emilille ihmisenä.

Aiemmassa tutkimuksessa Pelikaania on luonnehdittu sadulle tyypilliseksi antropomorfiseksi eläinhahmoksi (Eronen 2019, 23; Lyytikäinen 2011, 221). Näin yksinkertainen hahmo ei kuitenkaan nähdäkseni ole. Antropomorfisuudesta on syytä puhua, sillä jo ennen kaupunkielämää lintu kykenee ihmisajatteluun. Pelikaani osaa esimerkiksi tehdä vertailua inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän välillä sekä päätellä ekokriisin syyt. Teoksessa Pelikaani myös toistuvasti ylistää taidetta ja tiedettä, mikä ei kerro eläimyydestä. Posthumanismin näkökulmasta tämän voi ajatella kuvastavan ihmiskeskeistä ajattelua.

Laakso (2011, 235–236) kuitenkin huomauttaa artikkelissaan, että antropomorfisissa hahmoissa on paljon eroa siinä, kuinka paljon ne ihmismäisyydestään huolimatta omaavat lajityypillisiä piirteitä. Ensinnäkin Pelikaani on selkeästi "lintuudelleen" uskollisempi, kuin esimerkiksi faabeleiden eläinhahmot. Sillä on paljon lajityypillisiä kykyjä ja tarpeita, kuten lentäminen, kalaravinto ja mieltymys veteen. "Vatsani vain ei välittänyt enempää tuulesta kuin taikahuilusta, se vaati kalaa" (IV, 40). Toiseksi Pelikaanin ihmisyyys näyttäytyy oireena ja ristiriitaisena prosessina, mikä on tyypillisempää muodonmuutuskertomuksille kuin antropomorfismille.

Yksi muodonmuutosta muista läheisistä ilmiöistä erottava tekijä on kehollisuus. Pelikaanin ruumis rajoittaa selkeästi sen ihmiselämää, se tahtoisi vaihtaa siipensä ihmiskäsiin, ja kokee, että on syntynyt väärään kehoon. Lisäksi teoksessa annetaan useampia viitteitä myös fyysisistä muutoksista. "'eläin ei hymyile', Emil ajatteli. 'Mutta tämä hymyilee. Voiko se silloin olla eläin?'" (IV, 110.) Kun Pelikaani tulee jätetyksi, sen kuvataan itkevän:

- En tiedä, mistä tämä vesi tulee, se nyyhkytti siipeensä. - Mutta se on suolaista kuin meren aallot. [-] Emil istui pää painuksissa ja tuijotti lattiaan. Ei hän osannut lohduttaa.

Mutta ken kerran on nähnyt itkevän linnun, ei koskaan unohda sitä näkyä. (IV, 94.)

Huomattavaa on, että Pelikaanin yritys muuttua ihmiseksi epäonnistuu. Teoksen lopussa tapahtuu vielä täydellinen vastamuodonmuutos, jossa Pelikaani palaa takaisin linnuksi. Tätä voidaan pitää kuolemametaforana (Kuusisto 1991, 69), jossa Pelikaani menettää keräämänsä inhimillisen kulttuuripääoman myötä myös subjektiivensa. Ajatus subjektista ja objektista palautuu pitkälti kielikeskeiseen ajatteluun, jossa tehdään jako maailmassa toimivien subjektien ja passiivisten kohteiden, objektien välillä (Lummaa 2014, 267).

4.2 Emilin identiteetti

Pelikaanin muodonmuutos toimii teoksessa peilinä paitsi ekokriisille myös Emilin kriisiytyneelle identiteetikokemukselle. Identiteetti on prosessi, joka on kiinni sosiaalisessa, kulttuurisessa ja aineellisessa maailmassa (Hall 1999, 250–251). Kun kaikki muuttuu sosiaalisista suhteista ja ympäristöstä omaan kasvavaan kehoon, jäsentyy kysymys identiteetistä uudelleen siinä määrin, että se herättää ahdistusta. Kuka Emil oikeastaan on, ja pysyykö hän samana? Identiteetti on niin yksilöllinen kuin erilaisissa ryhmissä jaettu ilmiö. Kotiinpaluu herättää Emilissä ristiriitaisia tunteita:

Siinä Emil oli istunut kymmenet kerrat, se oli sama pyörä, mutta tuntui silti uudelta. Häntä ujostutti kietoa kädet isän vyötaisten ympäri ja siksi hän piteli kiinni satulan vieteriestä. Hänen jalkansa hipoivat maata, sen hän huomasi nyt ensi kertaa. (IV, 78.)

Lapsuuden perhe on hajonnut ja kaupunki on uusi ympäristö, johon Emil ei koe kuuluvansa. Teoksessa hän toimii fokalisoijana, ja vieraus välittyy myös kielen tasolla esimerkiksi seuraavissa kuvauksissa: ”Kirkkaat neliöt suunnattomissa kuutioissa, joihin ihmiselämän oli pinottu päällekkäin, sammuiivat yksi toisensa jälkeen” (IV, 16) ja ”He ajoivat raitiovaunulla numero seitsemän toiselle puolelle kaupunkia [--] ja kaupunki katsoi heitä raitiovaunun ikkunoista ystävällisempänä kuin koskaan aikaisemmin” (IV, 69). Muutos tapahtuu myös perheen yhteiskunnallisessa luokka-asemassa. Rahasta on pulaa, äiti ei ole koskaan kotona, ja pojan elämänpiiri rajoittuu kerrostaloympäristöön ja kotipihaan. Sekä ikää että luokkaa voidaan molempia pitää keskeisinä identiteetin osa-alueina (Tieteen termipankki 2023a).

Koska lasten harkintakyky vasta kehittyy, heidän voidaan ajatella olevan vapaita vastuusta, muttei suojelusta (Lyytikäinen 2011, 231). Emilin kohdalla tämä ei kuitenkaan teoksessa toteudu, vaan hän joutuu pärjäämään itsekseen ja toimimaan iälleen epätyypillisellä tavalla. Vanhemmat kuvataan lähinnä poissaolon kautta: Emil rauhoittelee Pelikaania tottuneesti, kun se havahtuu siihen, että heidän tapaamisensa on venähtänyt pitkäksi:

- Minä olen paha lintu, kun valvotan teitä tällä tavoin. Mitä vanhempannekin sanovat, kun olette poissa näin myöhään.

- Isä - hän ei sano mitään... Hän ei ole täällä. Ja äiti on itsekin usein iltaisin ulkona, ei hän suutu. (IV, 64.)

Luokan näkökulmasta keskeistä on se, että pääomaa voidaan pitää paitsi taloudellisena, myös sosiaalisena ja kulttuurisena resurssina (Bourdieu 2016, 402–403). Köyhyys hankaloittaa uusien sosiaalisten suhteiden luomista, eikä Emilillä ole uudessa kaupungissa sosiaalisia tukiverkostoja. Pelikaani ja Emil tutustuvat ja jakavat keskenään pääomia: Emil opettaa linnun lukemaan ja Pelikaani jakaa kokemuksiaan sekä lintuna että ihmisenä. Vaikka Emil ei koe itse muodonmuutosta, hän samaistuu Pelikaanin koti-ikävään ja muukalaisuuteen. Toisaalta Emilillä on päinvastaisia muodonmuutoshaveita kuin Pelikaanilla. Emil haluaisi siivet tai muuttua linnuksi. Toisin kuin Pelikaani, Emil ei kertomuksen alussa tahdo sopeutua uuteen ympäristöönsä:

Sitä mitä kutsuttiin valveeksi ja todellisuudeksi ei ollut mahdollista kestää edes vuorokautta yhtä päätä. Uni, todellinen uni ennen unennäköä vei ihmiseltä pois kaiken, aivan kaiken, mutta se oli suuri kevennys. [--] niin kuin olisi nostettu selästä rulentava paino ja se oli todellisuus: ihmiset, talot ja tavarat, metsä ja pellot, kirkkaana kiiltävä joki ja nyt tämä kaupunki, raudan- ja teräksen raskas. [--] Yö vei kaiken, jopa hänen oman ruumiinsa. (IV, 16.)

Fantasiakertomuksille on tyypillistä, että niissä esiintyy pieni ja mitätön hahmo, joka erottuu muista ja tulee tarinan sankariksi. Näin on myös *Ihmisen vaatteissa* kohdalla. Emiliä kuvataan melko tavalliseksi, mutta myös toisenlaiseksi kuin muut. Hän näkee Pelikaanin lintuna, siis muutakin kuin tämän hienot vaatteet. Pelikaani on niin tottunut ihmisten ajatteluun, että se jopa pohtii, onko Emilkään ihminen. Myös teoksen lopussa Pelikaani palaa tähän havaintoon ja sanoo, ettei Emil oikein muistuta ihmistä, sillä poika on hyvä.

Pelikaani syventää ja parantaa Emilin käsitystä itsestään ja auttaa sanoittamaan, mitä tämä käy läpi. Se myös kehoillisuudessaan nostaa esiin ne fyysiset tunteet, joita yksinäisyyteen, kodittomuuteen ja köyhyyteen liittyy. Pelikaani esimerkiksi sanoo, että jos koti-ikävä ei hellitä, täytyy tulla kroonikoksi. Kun Emil kysyy, mikä kroonikko on, Pelikaani vastaa sen olevan ”parantumattoman sairauden kärsivällinen kantaja” (IV, 73).

4.3 Lapsen ja eläimen toiseus

Muodonmuutoksen voi nähdä kuvastavan myös päähenkilöiden kokemaa toiseutta. Molemmat ovat muukalaisia uudessa kaupungissa ja sosiaalisesti tietynlaisessa altavastaajan roolissa. Pelikaani ei saa oopperassa tärkeitä rooleja, eikä Emil eronneiden

vanhempiensa huomiota tai aikaa. Tämän seurauksena Pelikaani yrittää olla enemmän ihminen ja Emil joutuu olemaan pikkuvanha. Usein lapsia ja eläimiä toiseutetaan, sillä ne ovat keskeisiä käsitteitä, joilla määritellään aikuisuutta ja yhteiskuntaa, sekä minuuden ja toiseuden rajoja (Laakso ym. 2011, 12). Pelikaanin kaltaisten antropomorfisten eläinten avulla voidaan luoda allegoria tai analogia, jolla satirisoidaan ja kritisoidaan ihmisten maailmaa (Laakso 2011, 235).

Pelikaani ei ole ainoastaan toinen, vaan se on myös hahmo, joka rikkoo binääristä ihmisen-eläin oppositioparia (ks. Hall 1999). Koska se kyseenalaistaa vastakkainasettelua, se paitsi hämmentää, myös uhkaa ihmisen valta-asemaa. Pelikaani kuvataan luonnottomana ja vieroksuttuna hahmona, joka herättää paheksuntaa. Kun se selviää puhuvaksi linnuksi, se halutaan palauttaa eläimeksi. Pelikaanilta viedään vaatteet, ooppera ja lukeminen, mutta sitä ei päästetä vapaaksi omiensa joukkoon, vaan se suljetaan häkkiin. Kun Pelikaani vangitaan, Emil pohtii:

Ehkä kysymys ei ollut edes väärästä luottamuksesta, ehkä se oli jopa jollain lailla toivonut, että tieto leviäisi? Ehkä se oli tahtonut testata ihmisiä, kokeilla, miten he vastaanottaisivat keskuuteensa olennon, joka ei ollut enää eläin, muttei ihminenkään? (IV, 136.)

Samalla Pelikaani purkaa muitakin toiseutettujen identiteettien välille asetettuja vastakkainasetteluita, kuten ystävänsä Emilin suhdetta aikuisuuteen. Kun Pelikaani sanoo pojan muistuttavan jotain muuta kuin ihmistä, Emil havahtuu inhimillisen elämän olevan tietynlaiseksi rakennettu: "Silmänräpäyksen ajan hänestä tuntui, että ehkä lintu olikin oikeassa ja kaikki muut väärässä: hän oli jotakin aivan toista alkupe-
rää kuin nuo kaduilla ja rakennuksissa kuhisevat olennot, joilla oli sukunimi ja etunimi, ammatti ja verokirja" (IV, 20).

Ihmisen vaatteissa osallistuu lastenkirjallisuuden traditioon vastustamaan käsitystä lapsen passiivisuudesta, ja purkaa näin lapsuuteen yhdistettyä toiseutta. Usein rakastetuimmat lastenkirjat haastavat aikuisen ja lapsen välille asetetun valta-asetelman tavalla tai toisella (Heikkilä-Halttunen ym. 15–16). Vaikka Emil rinnastetaan seuraavassa kuvauksessa lapsuuden vastakohtaan eli aikuisuuteen, teoksen lopussa lapsesta tulee toimija, joka vapauttaa Pelikaanin eläintarhasta:

-Tässä ei nyt syyttelyt auta, sanoi Emil niin kuin häntä kokeneemmat joskus sanovat. Hänen kasvonsakin näyttivät hetken aikaihmissen kasvoilta, tuimilta ja rohkeilta. Ne olivat valmistautuneet kestämään sen, mitä ei voinut enää muuttaa, mutta nyrkkiin puristettujen käsien voima muuttaisi sen, minkä vielä voi. [--]

-Nyt tarvitaan tekoja. (IV 136–137.)

Laakson (2011, 244) mukaan toiseuteen liittyvässä kirjallisuudentutkimuksessa voidaan Brandy Parrisin (2003, 27–28, 47) ajatusten pohjalta hyödyntää dehumanisaation ja humanisaation käsitteitä. Dehumanisaatiolla tarkoitetaan sitä, että yhteiskunta on kieltänyt tietyiltä ryhmiltä ihmisyyden tai esimerkiksi täyden kansalaisuuden.

Humanisaatiolla taas tarkoitetaan strategiaa, jossa kirjallisin keinoin häivytetään vieraan pelkoa ja toiseuteen liittyvää piittaamattomuutta. Tämä ei ole kovin kaukana lajisorron käsitteestä ja sen purkamisesta, johon esimerkiksi lastenkirjallisuuden eläinhahmot osallistuvat (Laakso 2011, 238).

Lasta ja eläintä yhdistää se, ettei niillä ole kieltä, jolla ilmaista itseään. Ihmis- ja kielikeskeinen ajattelu voi johtaa siihen, että kommunikaatio rajoittuu, ja estää samaisumisen näiden kärsimykseen. Samalla kielenkäyttäjä on usein toimiva subjekti, kun taas inhimilliseen kommunikaatiotilanteeseen kykenemätön osapuoli on helposti passiivinen objekti. (Lummaa 2014.) Metamorfi on usein hahmo, joka problematisoi kielikeskeistä ajattelua ja voi asettua vastustamaan sitä. Se ei usein pysty vastaamaan ympäristön sille asettamiin odotuksiin, ja muuttaa siksi muotoaan (Kuusisto 1991, 80–81).

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaisia ekokriitikin ja posthumanismin näkökulmasta keskeisiä merkityksiä muodonmuutos *Ihmisen vaatteissa* saa. Antiikissa muodonmuutos kuvastaa usein yksilön reagoimista sietokyvyn ylittävään tilanteeseen, mikä tulee teoksessa selkeästi ilmi Pelikaanin suhteessa ekokriisiin. Modernin ja postmodernin muodonmuutosaiheen tulkinnan mahdollisuuksia on hankalampi kertoittaa. Silti ekokriittisessä tulkinnassa merkitysten suhteellisuuden ja kontekstiin kiinnittämättömyyden osoittaminen ei ole itsetarkoitus, vaan merkitykset sidotaan aina kiinni tähän historialliseen tilanteeseen, jossa luonnon monimuotoisuus tuhoutuu (Lummaa 2008, 55). Tulkinnassani keskeiset merkitykset liittyvät ekokriisiin, identiteettiin ja toiseuteen.

Teos suhtautuu kriittisesti ihmisyyteen ja moderniin yhteiskuntaan, joka on osoittautunut sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävämmäksi. Toiseus, jota muodonmuutos kuvaa, ei koske vain luontoa, vaan myös lasta ja luokkaa. Usein kokemukset toiseudesta risteävät ja yhdistävät erilaisia ryhmiä yhteiskunnallisissa ja poliittisissa kysymyksissä (Tieteen termipankki 2023b). Näin on myös kohdeteoksessa. Päähenkilöt samaistuvat toistensa kokemuksiin ja lisäksi hahmojen identiteetit koostuvat useammasta osa-alueesta. Emilin identiteetissä yhdistyy luokka ja ikä, Pelikaanilla keskeisiä identiteetin osa-alueita ovat laji ja luokka.

Ihmiskeskeinen ajattelu perustuu pitkälti siihen, että ihminen liittyy itseensä sellaisia piirteitä, jotka erottavat hänet muusta ei-inhimillisestä luonnosta. Näitä ovat erityisesti kieli ja kyky pitkälle vietyyn loogiseen päättelyyn. Ihminen käyttää aina valtaa perustellessaan etuasemansa suhteessa toiseuteen, oli kyse luonnosta tai toiseuteista ihmisistä. Kuitenkin nämä eroavaisuudet ovat eroja vain suhteessa itseen, ne eivät oikeastaan kerro eläimistä tai lapsista, vaan ikään kuin kuvaavat näitä puutteiden kautta. (Teittinen 2014, 158–159.)

Pelikaanin muodonmuutos kuvastaa hyvin länsimaalaiseen ajatteluun sisältyvää ristiriitaa: jotta se voisi olla täysivaltainen yhteiskunnan jäsen, sen tulisi olla

kokonaan ihminen. Vaikka hahmo on ennakkoluuloton, muuntautumiskykyinen ja nopea oppimaan, se näyttäytyy myös vieroksuttuna ja epäilyttävänä hahmona, joka joutuu piilottelemaan. Pelkkä ihmisen muistuttaminen ei riitä, vaan ihmisen vaatteisiin pukeutunut eläin näyttäytyy aina naurettavalta tai vajaalta. Lisäksi hierarkkinen ajattelu ulottuu tätä syvemmälle. Edes ihmisyyys ei vielä riitä poistamaan Pelikaanin kummallisuutta, vaan sen tulisi hallita myös sosiaaliset normit ja olla mies, kansalainen sekä aikuinen. Pelikaanin voikin nähdä siis paitsi lajien rajoja sekoittavana väli-
muotona myös allegorisena hahmona, joka kuvaa inhimillisiä outouden tai ulkopuolisuuden kokemuksia. Näihin tuntemuksiin Emilkin samaistuu. Pelikaanilla ja Emilillä ei ole vielä pääomaa, joilla ihminen perustelee oman asemansa.

Posthumanistisesta ja ekokriittisestä näkökulmasta voi olla todenmukaisempaa, että Pelikaanin muodonmuutos päättyy sen omin sanoin ”epäonnistumiseen” (IV, 153). Sen voi ajatella kuvaavan eläinten mahdottomuutta sopeutua loputtomasti ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Sen sijaan ihmisen olisi mahdollista oppia enemmän toisilta lajeilta, huomata oman toimintansa vaikutukset ja muuttaa sitä. Toisaalta teoksessa muodonmuutos kuvastaa myös Emilin muuttuvaa inhimillistä identiteettiä. Ihminen on osa luontoa ja ihmisen identiteetti muodostuu kiinteästi suhteessa fyysiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön. Inhimillisyydestä ei voi kokonaan päästä eroon, mutta on mahdollista oppia tiedostamaan siihen liittyvä keinotekoisuus ja se, että kaikesta huolimatta se rakentuu edelleen.

Hyvä jatkotutkimusaihe voisi olla Pelikaanin suhde ihmiskieleen, sillä kieli nousee etenkin posthumanismissa merkittäväksi osaksi ihmiskeskeisyyttä. Itse lähinnä sivusin teemaa ja mainitsin ajatuksen kielen ulkopuolisesta passiivisista objekteista ja kieltä käyttävästä subjektista, joka on aktiivinen toimija. Vaikka kielenoppiminen kuvataan melko epärealistisella tavalla, teoksessa käsitellään esimerkiksi lukutaidon merkitystä ja nimeämiseen liittyviä kysymyksiä. Lisäksi teosta voisi tutkia tarkemmin osana sen historiallista kontekstia eli suhteessa 60-luvun ympäristöherätykseen ja 70-luvun maaltamuuttoon.

LÄHTEET

Primäärilähteet

Krohn, L. (1981). *Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungilta. Romaani [=IV]*. WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva. (Alkuperäisteos julkaistu 1976).

Sekundäärilähteet

Aaltio, T. (2011). *"Lintuna ja ihmisenä": Metamorfoosit, ihmisyys ja luonto Leena Krohnin Ihmisen vaatteissa -teoksessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Bourdieu, P. (2016). Erottautuminen – Arvostelukyvyn sosiaalinen kritiikki. (La Distinction, 1979). Teoksessa I. Reiners, A. Seppä, & J. Vuorinen (Toim.), & T. Arppe (Käänt.), *Estetiikan klassikot II. Modernista postmoderniin* (s. 401–408). Gaudeamus. Helsinki.

Derrida, J. (2019). Mallet, M.-L. (Toim.), & Tuomikoski, A. (Käänt.), *Eläin, joka siis olen. (L'Animal que donc je suis, 2006)*. Tutkijaliitto. Helsinki.

Eronen, H. (2019). *"Koska minä kuljen ihmisen vaatteissa, niin minä olen ihminen."*: Ihmiseksi tuleminen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/147935>

Hall, S. (1999). Kuka tarvitsee identiteetin käsitettä? (Who Needs Identity?, 1996). Teoksessa M. Lehtonen (Käänt. & Toim.) & J. Herkman (Toim.), *Identiteetti* (s. 245–271). Vastapaino. Tampere.

Ihmistieteet:identiteetti – Tieteen termipankki. (2023a). Noudettu 15. huhtikuuta 2023, osoitteesta [<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:identiteetti>]

Ihmistieteet:intersektionaalisuus – Tieteen termipankki. (2023b). Noudettu 24. huhtikuuta 2023, osoitteesta [<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:intersektionaalisuus>]

Kuusisto, P. (1991). *Metamorfoosifantasia: Metamorfoosiaihe fantasiakirjallisuudessa ja sen sovellutus Pentti Holapan novellikokoelmassa Muodonmuutoksia*. Väitöskirja. Oulun yliopisto.

Laakso, M. (2011). Kirjallinen korppi. Eläimen esittäminen Jukka Parkkisen romaanissa *Korppi ja kumppanit*. Teoksessa Laakso, M., Lahtinen, T., & Heikkilä-Halttunen, P. (Toim.), *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. (s. 234–245). SKS. Helsinki.

Laakso, M., Lahtinen, T., & Heikkilä-Halttunen, P. (2011). Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. Teoksessa Laakso, M., Lahtinen, T., & Heikkilä-Halttunen, P. (Toim.), *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. (s. 9–28). SKS. Helsinki.

Lahtinen, M. (2011). Kirjallisuus ja luokka. Teoksessa V. Ruohonen, E. Sevänen, & R. Turunen (Toim.), *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa* (s. 155–182). SKS. Helsinki.

Lahtinen, T., & Lehtimäki, M. (2008). Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Lahtinen, T., & Lehtimäki, M. (Toim.), *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. (7–28). SKS. Helsinki.

- Lummaa, K. (2008). Risto Rasan surulliset linnut. Ekokriittisen tulkinnan mahdollisuuksia. Teoksessa Lahtinen, T., & Lehtimäki, M. (Toim.), *Äänekäs kevät: Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. (50–72). SKS. Helsinki.
- Lummaa, K. (2014). Antroposeeni ja objektien ekologia. Ihmisen luontosuhde humanismin jälkeen. Teoksessa Lummaa, K. & Rojola, L. (Toim.), *Posthumanismi* (s. 265–288). Eetos. Turku.
- Lummaa, K., & Rojola, L. (2014). Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Lummaa, K., & Rojola, L. (Toim.), *Posthumanismi*. Eetos. Turku.
- Lyytikäinen, P. (2011). Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanissa *Ihmisen vaatteissa*. Teoksessa Laakso, M., Lahtinen, T., & Heikkilä-Halttunen, P. (Toim.), *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. (s. 220–233). SKS. Helsinki.
- Lyytikäinen, P. (2013). *Leena Krohn ja allegorian kaupungit*. SKS. Helsinki.
- Mikkonen, K. (1997). *The writer's metamorphosis: Tropes of literary reflection and revision*. Tampere University Press.
- Mäkikalli, A., & Steinby, L. (2013). *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. SKS. Helsinki.
- Teittinen, J. (2014). Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri. Teoksessa K. Lummaa & L. Rojola (Toim.), *Posthumanismi* (s. 155–178). Eetos. Turku.
- Yli-Tepsa, M. (2010). *Pelikaani pukeutuu ihmisen vaatteisiin: Ihmisen vaatteissa -romaanin ja Pelikaanimies-elokuvan välinen intersemioottinen käännös*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.